

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ З МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ ЯК СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ІНФОСФЕРИ

Подано результати контент-аналізу українського сегмента інтернет-ресурсів з митної справи як складової системи інформаційно-комунікаційного забезпечення галузі.

Ключові слова: митна справа, інформаційно-комунікаційне забезпечення, інтернет-ресурси.

Приведены результаты контент-анализа украинского сегмента интернет-ресурсов по таможенному делу как составной части системы информационно-коммуникационного обеспечения отрасли.

Ключевые слова: таможенное дело, информационно-коммуникационное обеспечение, интернет-ресурсы.

Results of the content — analysis of the Ukrainian segment of Internet - resources on customs business as component of system of information-communication maintenance of branch are resulted.

Key words: Customs business, information-communication maintenance, internet - resources.

Дослідження базових складових системи інформаційно-комунікаційного забезпечення митної справи (ІКЗМС) сприяло утворенню її прогностичної моделі, органічною складовою якої є мережеві ресурси. Їх дуалістичне використання сприяє підвищенню оперативності інформаційного обслуговування користувачів, прискорює інтеграцію ресурсів власної генерації галузевих комунікаційних інституцій у науковий, освітянський та управлінський соціокомунікаційний простір.

Основою сучасної віртуальної комунікаційної взаємодії суб'єктів ІКЗМС є глобальна інформаційна інфраструктура — Інтернет. Вона функціонально консолідує і технологічно співорганізує використання наявних інформаційних ресурсів, сприяє агрегуванню якісно нових їх аналогів, забезпечує комунікаційний зв'язок відповідно до вимог «вбудови» фахового контенту в існуючу систему знань, формує сумісну відповідальність за прийняття керівних рішень [5].

Мережеве середовище є одним із сегментів системи ІКЗМС у формуванні єдиного галузевого інформаційного простору, в якому: 1) всі численні інформаційні взаємодії («користувач — джерело інформації», «комплектатор — видавництво», «каталогізатор — зведений каталог для корпоративної каталогізації» та ін.) здійснюються на основі використання телекомунікаційних засобів

зв'язку; 2) створювані бібліотеками ІР для різних категорій користувачів формують єдиний корпоративний ресурс; 3) локальні й віддалені користувачі мають додаткові можливості обслуговування та самообслуговування [2, с. 194].

Ефективним когнітивним інструментом структуризації інтернет-простору з митної справи можна вважати створення проблемних, тематичних і проблемно-орієнтованих комунікаційних навігаторів — сервісів, що забезпечують посилання на веб-ресурси (документи, БД, сайти, портали або служби) на засадах моніторингу інформаційного середовища та формування інформаційно-пошукових систем, важливою перевагою яких є швидкий доступ до релевантного контенту через використання предметних зв'язків [6].

Дослідження вітчизняними й зарубіжними науковцями особливостей функціонування Інтернету як «стрижня» соціально-комунікаційного простору поступово еволюціонувало з площини прикладних аспектів (часткові питання використання Інтернету в різних сферах діяльності, ролі в розвитку освіти, політики та ін.) в напрямі соціально-філософського, культурологічного, світоглядного аналізу. Серед останніх варто відзначити праці А. І. Каптерева та А. В. Самикіна [5; 11]. В конкретно-прикладному сенсі мережеві ресурси правового й економічного змісту досліджували Н. І. Васькова, М. В. Салменкова, Т. В. Захарчук, Н. Г. Іванова, Ю. В. Пасмор [1; 3; 4; 7]. Вивчення митного контенту мережі Інтернет обмежувалося публікаціями з питань інформатизації галузі [12]. Концептуальні засади інформатизації митної справи закладено у відповідних нормативно-правових документах, серед яких визначальним у досліджуваному контексті є наказ «Про затвердження структури відомчого Веб-сайта Держмитслужби України в мережі Інтернет та розподілу структурних підрозділів Держмитслужби України, митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, відповідальних за ведення його розділів, та Регламенту функціонування відомчого Веб-сайта Держмитслужби України в мережі Інтернет» [10].

Метою статті є визначення резервів удосконалення змісту та структури контенту інтернет-ресурсів з митної справи України.

Моніторинг означеного сегмента дозволив з'ясувати, що потік електронних документів з митної справи функціонує не лише в структурі консолідованого ресурсу офіційних веб-сайтів Державної митної служби України, але й як складова контенту багатогалузевих порталів юридичного та економічного профілів, а також універсальних за змістом наукових й освітніх інтернет-ресурсів.

Станом на кінець 2011 р. в україномовному сегменті Інтернету виявлено 161 профільний для митної проблематики ресурс мережі, який структурований у таких форматах: веб-порталу (1), веб-сайтів (157), веб-сторінок (2) і блогів (1).

Аксіологічний підхід дозволив визначити ядро найцінніших у змістовому навантаженні профільних веб-ресурсів, що сприяють задоволенню фахових ІІІ митників і формують предметно-тематичне поле галузі. До них належать Інтернет-ресурси органів державної влади, міжвідомчих і відомчих організаційних структур, перш за все, веб-сайти Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, банківської діяльності, податкової та митної політики (<http://kompmp.rada.gov.ua/kompmp/control/uk/index>), Державної підтримки українського експорту (<http://www.ukrexport.gov.ua>) та Державної служби експортного контролю України (www.dsecu.gov.ua). Водночас специфіка суспільних відносин у митній справі передбачає її регулювання законодавчими органами вищого рівня країни, що, у свою чергу, уособлюється в спеціалізованих комунікаційних каналах: офіційному Інтернет-представництві Президента України (<http://www.president.gov.ua>), сайті Верховної Ради України (<http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>), єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України «Урядовий портал» (<http://www.kmu.gov.ua/control>) тощо.

Зважаючи на те, що митна справа і за змістом, і за структурою є явищем складним і багатоплановим, має комплексний характер, фаховий Інтернет-простір також утворюють ресурси міжвідомчих та відомчих установ і організацій, серед яких найбільшого значення набувають ті, з якими першочергово взаємодіє ДМС України: Рада національної безпеки і оборони України (<http://www.rainbow.gov.ua>), Служба безпеки України (<http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/index>), Державна прикордонна служба України (<http://www.pvu.gov.ua/control/uk/index>), Міністерство внутрішніх справ України (<http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>) та ін.

У межах кожного з означених суб'єктів правової інформації в мережі Інтернет надається доступ до повнотекстових законодавчих та нормативно-правових актів, що можна розділити на групи, які відрізняються специфікою й регулюються окремими нормами різних галузей права: конституційного, адміністративного й адміністративно-процесуального; цивільного; кримінального і кримінально-процесуального; трудового тощо.

Формування профільного комунікаційного Інтернет-середовища на сучасному етапі відбувається силами установ та організацій

відомчої системи — ДМС України. Офіційних сайтів, сторінок, блогів усього налічується 38, із них — керівних органів ДМС України — 3, митних закладів освіти і науки — 7, митниць — 27 (за кількістю діючих).

У директивних документах ДМС України відзначено, що одним з пріоритетних завдань удосконалення її діяльності є «розвиток присутності в мережі Інтернет, яка має базуватися на принципах доступності, прозорості й ефективності». Для реалізації вказаної мети створено відомчий веб-сайт ДМСУ www.customs.gov.ua [9]. Формування його контенту регулюється Наказом ДМС України «Про забезпечення функціонування та оперативного інформаційного поповнення відомчого web-сервера Держмитслужби України» [9], спрямованим на виконання положень «Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [8]. Ефективним з цієї точки зору є також Наказ ДМС України від 11.08.2009 № 744 «Про затвердження Структури відомчого Веб-сайта Держмитслужби України в мережі Інтернет та розподілу структурних підрозділів Держмитслужби України, митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, відповідальних за ведення його розділів, та Регламенту функціонування відомчого Веб-сайта Держмитслужби України в мережі Інтернет» [10].

Першочерговим завданням функціонування веб-сайта ДМС України є забезпечення дистанційного доступу користувачів до галузевої нормативної бази, яку поступово планується перетворити в централізовану електронну базу відомчих документів. ДМС України спрямовує свою діяльність на упорядкування й спрощення нормативної бази з відкритим доступом до неї; залучення громадськості до обговорення нормативних актів і прийняття рішень; централізоване підбиття підсумків роботи регіональних структур та їх оприлюднення. Висвітлені на сайті новини, контактна інформація, документи для роботи, електронні звернення громадян, інформація про цільові програми й демонстрація результатів роботи покликані забезпечити доступність до інформації про діяльність усієї митної служби України. Громадяни чи організація, яка взаємодіє з ДМС України, повинні мати: можливість доступу до повної нормативної бази з митної проблематики; інструкцій щодо проходження митних процедур; чітку картину платежів, зборів і тарифів; необхідні контакти; повний набір форм документів для роботи. В перспективі планується розміщення на сайті інформації про діяльність митниці в режимі реального часу. Для цього

використовуватимуться веб-камери, які передаватимуть інформацію на веб-сторінку про черги в пунктах пропуску і кожний відвідувач сайта зможе об'єктивно оцінити стан справ на митному кордоні. Передбачається впровадження інформаційних систем, які забезпечують доступ громадян до веб-сайта ДМСУ з мобільних комп'ютерів, телефонів, інформтерміналів.

На жаль, суттєвим недоліком функціонуючого нині офіційного веб-сайта ДМС України є відсутність змістовної інформації або наявність лише довідкових відомостей у розділі «Наукова та навчальна діяльність» і його структурних підрозділах: «Розвиток науки», «Нормативне забезпечення організації навчально-виховного процесу», «Доробки науково-педагогічних працівників навчальних закладів митної служби України за поточний рік». На нашу думку, формування означеного сегмента контенту веб-сайта тісно пов'язане із формуванням електронної бібліотеки (ЕБ) ДМС України і його наповненням могли б здійснювати бібліотечні фахівці як найкваліфікованіші посередники в забезпеченні фахової комунікації «митна інформація — користувач».

Крім головного офіційного сайта, у всесвітній мережі окремо подані веб-сайти Прес-служби ДМС України (<http://www.dmsu.customs.gov.ua>) та Громадської Ради при ДМС України (<http://www.public-council.customs.gov.ua>).

Сайт Прес-служби ДМС України разом із офіційним сайтом інформує громадськість про чинні митні правила та норми. Головною особливістю цього комунікаційного каналу є те, що він максимально зорієнтований не на митних фахівців, юристів, економістів, а на звичайну людину. Цільова аудиторія сайта — громадяни та журналісти, яким складно знаходити відповіді на свої запитання в численних Інтернет-ресурсах. Для громадян, котрі планують перетнути кордон, передбачені рубрики: «В'їжджаючи в Україну», «Виїжджаючи з України» й Інтернет-приймальня.

Також на сайті висвітлюються новини, діє рубрика «Преса про нас», в якій розміщуються матеріали про митні органи України, що публікуються засобами масової інформації. Віртуальні послуги сайта надають можливість громадянам задати запитання фахівцям ДМС, проводити онлайн-конференції між представниками ДМСУ та користувачами мережі Інтернет. Структура й контент веб-сайта вирізняються простотою користування та доступністю сприйняття інформації. Працює функція пошуку даних за ключовими словами. Це дозволяє протягом кількох секунд отримати вичерпний перелік публікацій на вказану тему й посилання на нормативно-правові документи з означеного питання. Загалом

завданням нового сайту є надання оперативної, об'єктивної та зрозумілої інформації про права й обов'язки митної служби та митне законодавство.

Офіційний сайт Громадської Ради при ДМС України є засобом інформування й каналом обговорення громадськістю ефективності діяльності спеціалізованого консультативно-дорадчого органу, «який здійснює координацію діяльності громадських рад при регіональних митницях, митницях з питань формування та реалізації державної політики в галузі митної справи» [<http://gromrady.org.ua>]. Інтегрований до порталу громадських рад України (<http://gromrady.org.ua>), він містить інформацію про: актуальні питання та діяльність митниці; нові проекти регуляторних актів стосовно митної справи; зауваження та пропозиції від членів ГР при ДМС України; нормативно-правові акти ДМС України; новини про участь членів ГР при ДМС України в інших громадських утвореннях; анонси щодо засідань, семінарів, конференцій за участю та підтримки ДМС України.

Інтернет-ресурси митних наукових і освітніх закладів — це 5 веб-сайтів і 2 веб-сторінки. Власні сайти мають Ліцей митної справи № 144 (м. Київ), два профільні ВНЗ — Академія митної справи України (АМС) і Центр підвищення кваліфікації, перепідготовки працівників та кінології (ЦПКППК), а також центральна науково-дослідна установа — Державний НДІ митної справи (ДНДІМС). Крім того, митні ЕР представлені в мережі веб-сторінками курсів митних брокерів та міжнародних експедиторів при Інституті сучасного управління і бізнесу й ЗАТ «Пласке».

Вебметричний аналіз поданого в мережі профільного контенту дозволив констатувати, перш за все, його змістовну недосконалість. Так, на сайті Ліцею митної справи немає жодної інформації щодо спеціалізованої митної підготовки школярів, а сторінки курсів митних брокерів й експедиторів є винятково рекламно-інформаційними. Веб-сайти інших профільних навчальних закладів перебувають поки що в стадії розробки й агрегації контенту, визначення ознак його оптимального структурування.

Офіційні веб-сайти АМС України, ЦПКППК і ДНДІМС мають типову структуру: містять загальну інформацію про заклад, керівництво, структурні підрозділи (факультети, кафедри), напрями підготовки кадрів, спеціальності, проблематика наукових досліджень, нормативно-правова база, фото/відео галереї та контактна інформація. Доступ до галузевих навчальних та наукових ІР обмежений переважно анотованою бібліографічною інформацією про видавничу продукцію закладу та/або зміст періодичних

і продовжуваних видань. Невеликий за обсягом сегмент повнотекстових ресурсів контенту утворюють навчальні плани, розміщені на сайті ЦПКППК.

Неофіційний веб-сайт АМС України (<http://amsu.at.ua>), розроблений курсантами закладу, орієнтується передусім на задоволення ІІІ студентів і висвітлення студентського життя Академії, про що свідчать наявність доступу до рефератів, використання його як засобу віртуального міжособистісного спілкування за допомогою форуму, гостьової книги, фотогалереї тощо.

Таким чином, результати аналізу контенту веб-ресурсів науково-освітніх установ митної галузі свідчать про домінування інформаційної та представницької функцій веб-сайтів, у той час як когнітивна та інноваційна функції залишаються нереалізованими. Все це актуалізує необхідність динамічного якісного вдосконалення веб-ресурсів як провідних соціально-комунікаційних каналів сучасного інформаційного суспільства.

Щодо наповнення контенту виробничого сегмента Інтернет-простору митної справи України, необхідно констатувати, що нині розпочався етап його інтенсивного розвитку. Станом на 01.01.2011 р. в Україні функціонувало 27 митниць обласного рівня та більше 200 пунктів пропуску, які входять до їхнього складу. Нині всі обласні структури митної галузі України мають власні веб-сайти. Крім того, на мікрорівні системи значущі інфраструктурні складові — митні пости, пункти пропуску міжнародного рівня (аеропорти, морські порти) теж мають власні Інтернет-сайти. Аналіз їхнього контенту свідчить про його орієнтацію на найповніше та найоперативніше задоволення виробничо-практичних інформаційних потреб фахівців галузі, а також потреб у нормативно-правовій інформації тих неспеціалістів — суб'єктів митної діяльності, які перетинають кордон.

Структурна побудова веб-сайтів митниць обласного рівня відзначається домінуванням веб-сторінок, присвячених висвітленню повних й актуальних версій директивних документів ДМС України. Окремими обов'язковими рубриками представлена інформація для різних категорій споживачів митних послуг: громадян, що перетинають кордон; суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; митних брокерів і декларантів. Крім того, постійними категоріями рубрикації веб-сайтів є оперативна інформація (новини, звіти про діяльність, прес-релізи) й довідкова (зона діяльності, керівництво, графік роботи, контакти). Варіативною частиною контенту веб-ресурсів є відомості щодо історії та символіки митниці, її традицій, суспільного життя тощо.

Частиною виробничо-професійної інформаційної інфраструктури в мережі Інтернет є сайти громадських організацій — асоціацій та спілок. Крім згаданого вище офіційного сайту ГР ДМС України, ще 3 ресурси, зокрема сайти Асоціації митних брокерів України (<http://www.ambu.org.ua>), Асоціація міжнародних експедиторів України (<http://www.ameu.org.ua>), Асоціація транспортно-експедиторських організацій України «УКРЗОВ-НІШТРАНС» (<http://www.uzt.kiev.ua>). Усі складні аспекти регулювання взаємовідносин комерційних суб'єктів з державними митними установами безпосередньо відбиваються в контенті веб-сайтів зазначених установ. Зокрема сайт Асоціації митних брокерів України, перш за все, надає повнотекстову і довідкову інформацію юридичним особам, які мають ліцензію ДМС України на здійснення митної брокерської діяльності або на право відкриття й експлуатації митного ліцензійного складу, а також іншим підприємствам й організаціям, діяльність яких пов'язана з митним оформленням товарів. Інформація на сайтах указаних асоціацій задовольняє III певних категорій користувачів: митних брокерів, декларантів, власників митних ліцензійних складів — членів Асоціації. Наявні ресурси сприяють наданню безплатної правової і юридичної допомоги, інформаційної підтримки, пов'язаної з митним оформленням товарів.

Інформаційно-аналітичні служби й інші посередницькі комунікаційні структури у віртуальному просторі генерують переважно юридичну й економічну інформацію, наповнюючи нею контент багатогалузевих веб-порталів, сайтів економічного та юридичного профілів. Найзначнішими серед них є: ресурси групи компаній «Ліга» (<http://liga.net>), Інтернет-портал polpred.com, Інформаційний портал з митного законодавства України (<http://www.customsbooks.com>), веб-сайт ООО «ФРИДМАН-УКРАИНА» (<http://friedman.com.ua>) та інші.

Найпотужнішим нині є Інтернет-портал polpred.com — база даних з економіки і права, репрезентована 42 галузями та 230 країнами. Станом на 29 грудня 2011 р. база містила 271549 повнотекстових повідомлень ЗМІ й інформаційних агентств і 15126 аналітичних статей. У форматі pdf подано 987 країнознавчих і 595 галузевих томів щорічних «ПОЛПРЕД»-довідників за 1998–2011 рр. Галузевий розділ БД [Polpred.com](http://polpred.com) «Таможня в РФ и за рубежом» (<http://customs.polpred.com/>) містить огляди преси (поповнюється щоденно), аналітичні огляди з актуалізацією інформації в розділі «Аналітика» (нове). Фахівці-експортери в аналітичних матеріалах узагальнюють проблеми, з якими стикаються

експортери продукції за кордоном. Доступ до галузевого розділу БД надається лише за умов оплати користуванням нею. Безплатною в цьому розділі є бібліотека сайтів з митної справи кожної країни — http://polpred.com/?cat=5&cnt=165#cat_264. БД «Таможня за рубежом» щоденно поповнюється інформацією, яка висвітлює митні новини з 230 країн і на її основі видається одини́менний щорічник. Безплатним на порталі polpred.com є покажчик посилань на сайти митниць з кожної країни світу, з перекладом російською мовою.

Представництво бібліотек на означених веб-ресурсах обмежено однією сторінкою інформаційно-довідкового змісту на сайті АМС України — <http://amsu.dp.ua/ukr/m240>.

Таким чином, вебометричний аналіз фахових ресурсів з митної справи дозволив дійти висновку щодо превалювання розвитку веб-сайтів таких суб'єктів, як митні брокери й експедитори, що свідчить про інформаційно-рекламну та комерційну спрямованість контенту. Іншою його специфічною особливістю є переважно виробнича нормативно-правова спрямованість сайтів, у той час як наповнення контенту навчальною та науковою інформацією з митної справи є нині мінімальним.

Загалом Інтернет-середовище митної галузі країни характеризується відсутністю повнотекстової електронної періодики (хоча на деяких сайтах відомчі видання анонсуються — наприклад, «Митний часопис» Південної митниці, електронне видання «Вісник Хмельницької митниці») та бібліотечної складової. Документні ресурси профільних бібліотек, асортимент їх інформаційних продуктів і послуг майже не подані в досліджуваному сегменті Інтернету, що в сучасних умовах істотно знижує рівень задоволення ІІІ митників. Останній факт актуалізує завдання агрегації змістовного бібліотечного сегмента в складі офіційного веб-сайта ДМС України та його інтеграції до інформаційної інфраструктури галузевого комунікаційного простору. На сучасному етапі актуалізується забезпечення доступу користувачів до електронних ІР, серед яких пріоритет має створення повнотекстової ЕБ з митної справи.

Глобальною метою системи ІКЗМС України є досягнення світового рівня і високих темпів розвитку практичної та теоретичної її складових. У межах реалізації цієї мети можна диференціювати такі перспективні завдання: оперативне задоволення ІІІ фахівців виробничо-практичного, навчального й наукового профілів; ефективне використання фахових національних і світових ІР; підвищення ефективності корпоративної взаємодії в процесі

формування єдиного комунікаційного середовища галузі; формування інформаційної культури митників.

Список літератури

1. Васькова Н. И. Электронные источники правовой информации : уч.-метод. пособие / Н. И. Васькова, М. В. Салменкова. — М. : Либерея-Бибинформ, 2006. — 120 с.
2. Жабко Е. Д. Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде: теория и практика : моногр. / Е. Д. Жабко ; Рос. нац. б-ка. — СПб., 2006. — 387 с.
3. Захарчук Т. В. Информационные ресурсы для библиотек : учеб.-практ. пособие / Т. В. Захарчук. — СПб. : Профессия, 2011. — 126 с.
4. Иванова Н. Г. Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998–2008) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Н. Г. Иванова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2010. — 16 с.
5. Каптерев А. И. Информатизация социокультурного пространства / А. И. Каптерев. — М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. — 512 с.
6. Негуляев Е. А. Предметные путеводители по веб-ресурсам на сайтах вузовских библиотек [Электронный ресурс] / Е. А. Негуляев // Электрон. ресурсы в б-ках. — 2005. — № 1. — Режим доступа : <http://www.eril.ru/magazine/archive/2005/1/theme/negulyaev.php>.
7. Пасмор Ю. В. Бібліотечно-інформаційне забезпечення правової науки в Україні: напрями консолідації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. / Ю. В. Пасмор ; Харк. держ. акад. культури. — Х., 2011. — 20 с.
8. Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади [Електронний ресурс] : постанова Каб. Міністрів України від 04.02.2002 р. № 3. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3-2002-%EF>
9. Про забезпечення функціонування та оперативного інформаційного поповнення відомчого web-сервера Держмитслужби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart09/inx09336.htm>
10. Про затвердження Структури відомчого Веб-сайта Держмитслужби України в мережі Інтернет та розподілу структурних підрозділів Держмитслужби України, митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, відповідальних за ведення його розділів, та Регламенту функціонування відомчого Веб-сайта Держмитслужби України в мережі Інтернет [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1025.18374.2&nobreak=1>.
11. Самыкин А. В. Интернет как социально-культурный феномен (некоторые аспекты проблемы) / А. В. Самыкин // Библиотекосведение. — 2002. — № 6. — С. 48–59.
12. Шатіло В. А. Сучасна інформаційна мережа Державної митної служби України / В. А. Шатіло // Митна справа. — 2002. — № 5. — С. 31–35.

Надійшла до редакції 26.12.2011 р.